

Istanbul Üniversitesi
TIP FAKÜLTESİ MECMUASI
Cilt: 15, Sayı: 3 ten Ayrı Baskı
1952

FATİH SULTAN MEHMED'İN HUSUSİ KÜTÜPHANESİNDE
BİLGİ KENDİSİ İÇİN YAZDIRILMIŞ İBNİ SİNÂ'NİN
ESERLERİ HAKKINDA

Prof. Dr. A. Süheyl ÜNVER

İSMAIL AKGÜN MATBAASI
İSTANBUL — 1953

İSTANBUL TIP FAKÜLTESİ

Tıp Tarih Enstitüsü

Direktör : Prof. Dr. Süheyl Ünver

FATİH SULTAN MEHMED'İN HUSUSİ KÜTÜPHANESİNDE
BİLGİ KENDİSİ İÇİN YAZDIRILMIŞ İBİNİ SİNA'NIN
ESERLERİ HAKKINDA.

A. Süheyl ÜNVER

Memleketimiz ilimler tarihi üzerine araştırmalarımız geçmişte Türk âlimlerinin kütüphanelerinde yalnız şer'î (naklî) ilimler değil aklî (fennî) mevzularda da kitaplar bulunduğunu bildirmektedir. Yani ilim bir küll olarak ele alınmakta şer'î ilimlerle meşgul olanlar bile aklî ilimlerle de alâkadar olmakta ve bu suretle her sahada bilgilerini arttırmaktadırlar ki, şarkın en büyük mütefekkir ve âlim hekim ve filozoflarından İbni Sina'nın eserleri de bunların arasında gelmektedir. Hattâ hekim olmadıkları halde fıkıh ve kelâm sahasında çok mümtaz bir mevki' işgal eden Fatih devri âlimleri arasında bile İbni Sina'nın Kanununu okuyup okumaları hususu bile aralarında münakaşa konusu bile olmuş ve neticede bu zavatın İbni Sina'nın tıbbî eserlerini ve bunun en mükemmeli olan Kanun'u bile gözden geçirdikleri anlaşılmıştır. Fatih Sultan Mehmed, âlimlerin, huzurlarında böyle münakaşalarını dinlediği gibi bilhassa iyi arapça bildiğinden bunları da zaman zaman mütalâa ederdi.

Dedesî Çelebi Sultan Mehmed ve babası II nci Sultan Murad'dan kütüphane kurmak, kitap toplamak ve bunları okumak terbiyesini daha çocukluğunda alan, İstanbulu, 1453 de zaptedip Osmanlı İmparatorluğunun pâyitahtı halinde pek kısa bir zamanda bir Türk ve Müslüman şehri yapan Fatih Sultan Mehmed'de hususî kütüphanesini inkişâf ettirmiş ve sarayında çalışan hattat ve nakkaşlara pek çok sayıda tıp kitapları da istinsah ve bunları tezhib ettirmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in hususî kütüphanesi iki kısım kitaplardan mürekkeptir. Bir kısmı babasından kendisine intikal eden ve hariçten de pek çok sayıda temin edilenlerdir. Diğer kısmı da kendi namına en sahil nüshalardan istinsah ettirilmiştir.

İstanbulu aldıktan hemen sonra Ayasofya ve Zeyrek medreselerinde tesis ettiği Külliye «Üniversite» yi 1470 de camii etrafında yaptırdığı 16 medreseye naklettirmiş ve burada 8 medrese ve cami'de 9 kütüphane

kurarak kendi hususî kütüphanesinden Üniversitesine iktiza eden kitapları vakfetmiştir ki, listeleri halen Başvekâlet arşivinde, bu kitaplar da Fatih kütüphanesinde mahfuzdur. Bunların arasında İbni Sina'nın muhtelif fenlere ait yazma eserlerinden müteaddit nüshalar mevcuttur.

Sarayında kendi hususî kütüphanesine koydurduğu kitaplar ve bu meyanda İbni Sina'nın kilerden bazıları zamanla gerek padişahlar tarafından şehir içinde sayıları çoğaltılan kütüphanelere ve gerek başka vasıtalarla diğer umumî kütüphanelere intikal etmiştir. İstanbul muhtelif semtlerine dağılan kütüphanelerinde mevcut olan 200,000'i müteceviz yazma kitapların bugüne kadar birer birer gördüğümüz 30,000'i arasında bilhassa Fatih için istinsah ve tezhib edilmiş yüzlercesinde yirmide bir nisbetinde yalnız İbni Sina'nın müellefatına rastladık ki, onların buldukları yerleri numaralarıyla birlikte bir listesini [1] veriyorum:

— Kanun fittb	Nuruosmaniye K.	N. 3571	arapça
— Kitâbüş Şifa lişseyh	Koprülü K.	N. 894	»
— Kanun fittb	Yincami Turhanvalde	N. 265	»
— Danişnâmei alâî İ İbni Sina	Ayasofya K.	N. 2530	farsça 860 ramazan
— Şerhi kasidei ayniyye	Ayasofya K.	N. 4073	arapça [2]
— Kanunu İbni Sina	Murad Molla K.	N. 1457	»
— Kitâbü İşarât	Ayasofya K.	N. 2382	

Bunlar yalnız kendi mütalâası için istinsah ve tezyin edilip hususî kütüphanesine konanlardan bir kısmıdır. Hariçten satın alınıp da kendi kütüphanesine konan eskiden ve muhtelif tarihlerde istinsah edilen İbni Sina'nın müellefatı yüzleri geçer [3].

Acaba Fatih Sultan Mehmed neden mevcut olanları satın almakla iktifa etmiyerek birçok şer'î ve nakli ilimlere ait klâsik mahiyet alan eserleri hususî hattatlarına istinsah ve tezyin ettirmiştir ?.

[1] Tetkiklerimiz halen bitmiş değildir. Yeni bulacaklarımızın numaralarını da Hemadandaki İbni Sina Kütüphanesine bildirmek kararındayız.

[2] Fatih Sultan Mehmed namına zamanı âlimlerinden Kasım Lenk tarafından arapça olarak şerh edilmiştir.

[3] Esasen İstanbul kütüphanelerinde bulunan İbni Sina eserleri ve şerhleri 400'ü geçmiş ve bunların müteaddid nüshaları yekûnu bir hayli kabarıktır ki, yalnız İbni Sina'nın Kanunundan muhtelif kütüphanelerde 50 den fazla vardır. Şifa da bir bu kadardır.

Bu kendisine her veçhile orijinal ve hususî kütüphane teşkiline ma'tuf bir hareket olmalıdır. Çünkü güzel sat'atlara meraklı bir hükümdardır ve bunları memleketimizin Konya ve Bursa yoluyla Edirneye giden ve İstanbul fethini müteakip buraya oralardan gelen san'atkâr müzehhib ve mücellitlere yaptırmıştır.

Her nekadar XV'inci asırda şarkta ince san'atların mümeyyiz vasıflarında yakınlık ve hattâ birçok noktalarda benzerlik varsa da bilhassa Fatih Sultan Mehmed zamanında bunda Anadolu san'atkârlarının mahallî Selçuk ve Anadolu beylikleri zamanındaki tezyinatımızın sentezi de göze çarpmaktadır. Bilhassa kısmen şimdiye kadar bildiklerimizin numaralarını verdiğimiz İbni Sina eserlerinin bazıının yazımıza ilâve ettiğimiz örneklerinde de görüleceği üzere hiç biri diğerine benzemez ve Fatih'in ince zevklerinin tenevvüe çok meyyal olduğunun bir ifadesi olarak hepsi aynı esastan gelen muhtelif şekillerdedir. Bir örnek bir daha tekrar edilmemiştir.

Sonra XV'inci asırda memleketimizin zevkine göre bunların da muayyen bir inceliği vardır. Bu hususda inceliği san'at olmaktan uzak bulunduracak hurda teferruatdan çekinilmiştir. Bilhassa XV'inci asır eserlerimizde bunu çok görüyoruz. O zaman inceliğin san'at değil, fakat san'atin bir incelik olduğu kabul edilmiş ve onun ifadesi olabilecek değişik ve muayyen bir hududdan harice çıkmıyan incelik verilmiştir.

İbni Sina'nın bütün bu eserleri nesih ile yazılmıştır. Danişnâmei Alâi ta'lik ile dir. Murad Molla Kütüphanesindeki Kanun nüshası nesta'lik ile dir. Zahriyelerindeki müzeyyen temellük kitâbeleri ortalarındaki yazılar da sülüs ve reyhâni sülüs hâkimdir.

Bu kitâbelerde İbni Sina : «Şeyhürreis Ebi Ali Sina. Eşşeyhür reis efdalül müteahhirin bakıyyetül mütekaddimîn hâtemül hükemâ ve kudvetül ülemâ' eşşeyh Ebi ali bin Sina. Eşşeyhül'fazıl ve nihrül kâmil sultânü erbâbüt tetkik Burhanü esbâbüt tahkik eşşeyhür reis Ebi Âli bin Sina. Elşeyhülreis Ebi Âli bin Sina»

شیخ الرئيس ابی علی سینا . الشيخ الرئيس افضل التأخرية
بقية المتقدمة خاتم الحكام قدوة العلماء الشيخ ابی علی به
سینا . الشيخ الفاضل و نحر الكامل سلطان ارباب الفقه
برهان اصحاب التحصیل الشيخ الرئيس ابی علی به سینا .
الشيخ الرئيس ابی علی به سینا .

elkabiyle son derecede tevkîr olunmaktadır.

Biz burada Fatih Sultan Mehmed'in zamanında adetçe çok kıymetli ve nâdide eserlerce zengin hususî kütüphanesinde İbni Sina'nın mevcut bütün telifâtının listesini vermiş olmuyoruz. Bilhassa kendisi için yazdırılmış olanları gerek yazılarına ve gerek tezyinatına örnek vermek üzere bildiriyoruz.

Sarayında bu eserleri istinsah eden hattatlar arasında Sâbir diye meşhur Ali bin Fethullâhül ma'dâniyül İsfahanî isminde bir hattat vardır ki 867, 880, 883 (1462, 1475, 1478) seneleri arasında ta'lik ve nesih ile yazmıştır (Fatih K., No. 5377). Ta'lik Tebrizli hattat Ali tarafından 823 (1420) senelerinde icad olunmuş bir yazıdır ki bu yazı memleketimizde de hususî bir üslûb ile inkişâf etmiştir. Fatih Sultan Mehmed zamanında şarkdan memleketimize gelen bu yazı ile müteaddit eserler istinsah edilmiş ve yazılmıştır.

R É S U M É

Sur les oeuvres d'Avicenne copiées spécialement pour le Sultan Mehmed le conquérant et contenues dans sa bibliothèque privée

De récentes recherches sur l'Histoire des sciences en notre pays ont montré que les bibliothèques des savants Turcs contenaient jadis en même temps que des ouvrages relatifs aux disciplines religieuses des livres scientifiques; la science était considérée comme un tout; et les savants s'intéressant également aux études religieuses et aux sciences pures, étendaient leurs connaissances dans tous les domaines. Ainsi en fut il d'Avicenne, le plus grand penseur, savant et médecin de l'Orient, et les savants de l'époque de Fatih, grands théologiens et jurisconsultes de renom, proclamèrent, bien qu'ils ne fussent pas médecins, la nécessité d'étudier le «Kanun» d'Avicenne et étudièrent à fond ses oeuvres médicales, son «Kanun» en particulier. Le Sultan Fatih assistait souvent à ces discussions aux quelles sa connaissance parfaite de l'arabe lui permettait de prendre part.

Ce prince devait à son grand-père, le Sultan Mehmed Çelebi et à son père Mourad II sa passion des livres et de la lecture. Après avoir conquis en 1453 İstanbul et en avoir fait, en très peu de temps, une ville Turque et musulmane et la capitale de l'Empire Ottoman, il agrandit sa bibliothèque privée, et les calligraphes et dessinateurs de son palais copièrent de très nombreux ouvrages de médecine.

La bibliothèque particulière du Sultan Mehmed le Conquérant contenait des ouvrages de deux catégories : les uns hérités de son père ou acquis, plus tard, de diverses manières, les autres qu'il fit copier lui-même d'après les manuscrits les plus sûrs.

L'Université (Külliye) qu'il fonda dans les médressés de Sainte-Sophie et de Zeyrek, aussitôt après la conquête d'Istanbul, fut installée en 1470 dans les seize médressés construits autour de la mosquée. Huit de ces médressés ainsi que la mosquée elle-même se virent pourvus d'une bibliothèque, et le Sultan offrit à l'Université les livres de sa Bibliothèque dont elle avait besoin. Le catalogue de cette donation est encore conservé aux archives de la Présidence du Conseil, et les ouvrages se trouvent à la Bibliothèque de Fatih. Parmi ces livres se trouvent de nombreux exemplaires manuscrits de différents ouvrages d'Avicenne.

Nombre de livres de la bibliothèque privée du Sultan et entre autres certains ouvrages d'Avicenne, changèrent plus tard de propriétaire, soit qu'ils fussent offerts par les sultans eux-même aux bibliothèques de la ville dont le nombre allait croissant, soit pour d'autres raisons. Nous avons eu jusqu'à ce jour l'occasion d'examiner 30,000 manuscrits parmi les quelque 200,000 qui sont dispersés dans les bibliothèques d'Istanbul. Sur ce 30.000 plusieurs centaines furent copiés et enluminés sur l'ordre de Fatih, et les oeuvres d'Avicenne y figurent dans la proportion de 1 sur 20. En voici la liste [1]:

Kanun fittib	Bibl. Nuruosmaniye	Ms. Arabes	No. 3571
Kitâbüşşifa lişşeyh	» Köprülü	»	No. 894
Kanunu fittib	» Yenicami	»	No. 265
	Turhanvalde		
Danişnâme il alâi li İbni Sina	» Sainte-Sophie	Ms. Persans	No. 2530 Ramazan 869
Şerhi kasidei ayniyye	» Sainte-Sophie	Ms. Arabes	No. 4073 [2]
Kanunu İbni Sina	» Mourad Molla	»	No. 1457
Kitâbü'l işârât	» Sainte-Sophie	»	No. 2382

Ces ouvrages ne représentent qu'une partie de ceux qui furent copiés et enluminés pour son usage personnel. Le nombre des ouvrages

[1] Nos recherches ne sont pas encore terminées. Nous communiquerons à la Bibliothèque İbni Sina de Hemedan la liste des manuscrits que nous pourrions encore trouver.

[2] Commenté en arabe par le savant Kasım Lenk, sur l'Ordre de Sultan Fatih.

d'Avicenne achetés pour la Bibliothèque du Sultan et copiés plus tôt à différentes dates dépasse plusieurs centaines [3].

L'on pourrait se demander pourquoi le Conquérant, ne se contenant pas d'acquérir des exemplaires existantes, fit copier et enluminer un si grand nombre d'oeuvres classiques, dogmatiques et religieuses. Ceci ne peut s'expliquer que par son désir d'avoir une bibliothèque originale et personnelle. Le Conquérant était ami des beaux-arts, s'intéressait à l'enluminure et à la reliure si soignée de son époque; il confiait ces travaux à des artistes qui allaient à Andrinople par Konya et Brousse et qui vinrent à İstanbul après la conquête.

Bien que les arts décoratifs de l'Orient au XV. siècle aient eu déjà plusieurs traits communs, les artistes de l'époque du Sultan Mehmed le Conquérant réalisèrent une véritable synthèse des arts décoratifs des diverses principautés seldjoukide et d'Anatolie. Ainsi qu'il apparût des quelques reproductions annexées à notre travail et provenant de certaines des oeuvres d'Avicenne examinées par nous; ces décorations sont toutes différentes, bien que conçues dans un même esprit et montrent assez le goût du Sultan pour la variété; un même motif n'est jamais répété.

Le bon goût de notre pays au XV. siècle mettait dans ces décorations une grande délicatesse et les artistes évitaient les détails communs qui auraient éloigné cette délicatesse de l'art. Ceci est particulièrement remarquable au XV. siècle où l'on considérait non pas la délicatesse comme un art, mais bien l'art comme une délicatesse ou plutôt comme l'expression de la délicatesse et qui avait fixé les normes de cette expression.

Toutes les oeuvres d'Avicenne furent écrites en lettres «nesih»; le *Danışnamei Alâi* est en «talik», et le «Kanun» de la Bibliothèque de Mourad Molla en «nestalik». L'écriture des médaillons au verso de la couverture est en «sulus» ou «reyhani sulus».

Ces pages portent en regard du nom d'Avicenne des inscriptions élogieuses telles que: Şeyhürreis Ebu Ali Sina. Eşşeyhür reis efdalül müteahhirîn bakiyyetül mütekaddimîn hâtemül hükemâ va kudvetül ülemâ Eşşeyh ebi Ali bin Sina. Eşşeyhül'fazıl ve nihrül kâmil sultanü erbâbü'tetkik Eşşeyhürreis Ebi Âli bin Sina. Elşehrülreis Ebi Âli bin Sina».

[3] De fait, les oeuvres d'Avicenne se trouvant dans les bibliothèques d'İstanbul sont, avec leur commentaires, au nombre de plus de 400. Si l'on compte les différents exemplaires d'un même ouvrage, on atteint un chiffre beaucoup plus élevé. Le «Kanun» et le «Şifa» d'Avicenne existent par exemple de chaque en plus de cinquante exemplaires dans les différentes bibliothèques.

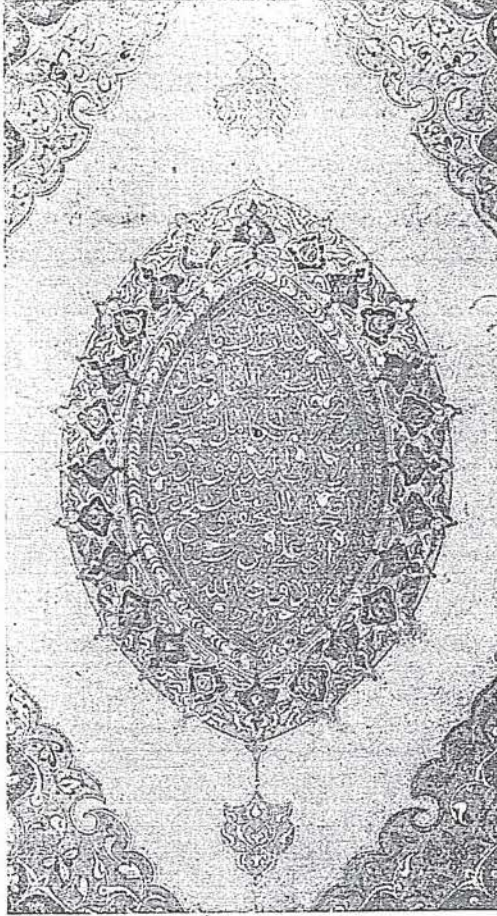
شيخ الرئيس ابي علي سينا . الشيخ الرئيس افضل المتأخرين
بقية المتقليين خاتم الحكماء قدوة العلماء الشيخ ابي علي به
سينا . الشيخ الفاضل زحر الكامل سلطان ارباب الصفة
برهان اصحاب التحفة الشيخ الرئيس ابي علي به سينا .
الشيخ الرئيس ابي علي به سينا .

Nous ne prétendons pas donner ici une liste complète de toutes les oeuvres d'Avicenne qui existaient dans la bibliothèque privée du Sultan Mehmed Fatih, si riche en oeuvres rares et précieuses; nous nous sommes contentés de montrer quelques spécimens de l'écriture et de l'enluminure de celles qu'il fit copier.

Parmi les calligraphes du Palais qui copièrent ces oeuvres, citons Ali bin Fethullâh ül Madaniyül Isfahanî, connus sous le nom de Sabir, qui écrivait en talik et nesih aux environs de 867, 880, 883, (1462, 1475, 1478) (Bib. de Fatih, No. 5377). Le Talik, créé par le calligraphe Ali de Tébriç en 820 (1420) est un genre d'écriture qui évolua chez nous dans un style particulier. Il servit à la copie et à la rédaction de nombreux ouvrages à l'époque de Mehmed le Conquérant.

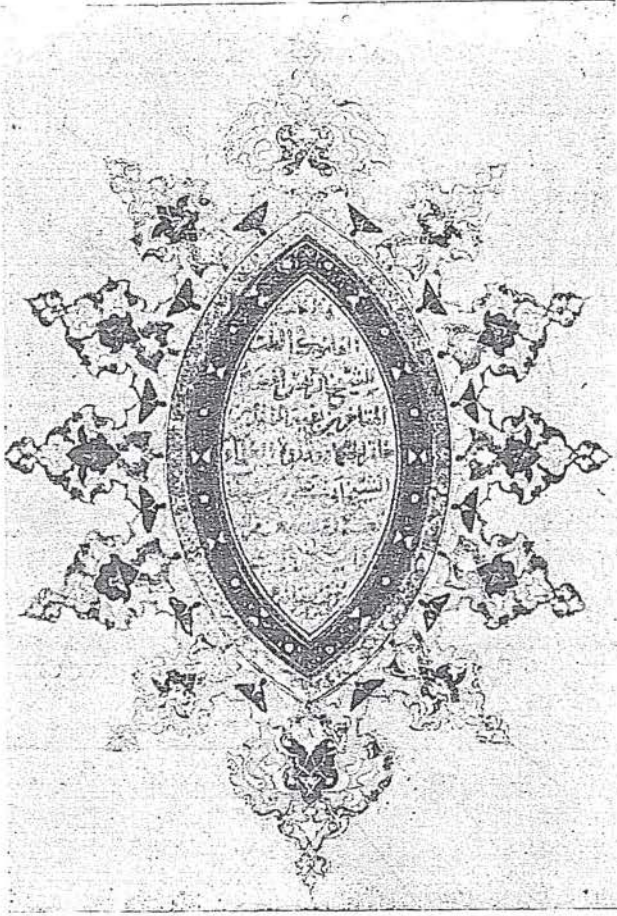
(Resim : 1)

(Resim : 2)

1-2 — Fatih Sultan Mehmed'in hususî kütüphanesi için İstanbulda istinsah ve tezhib edilmiş İbni Sina'nın Kitâbüs Şifa'sı zahriyeleri
Köprülü K., N. 894.

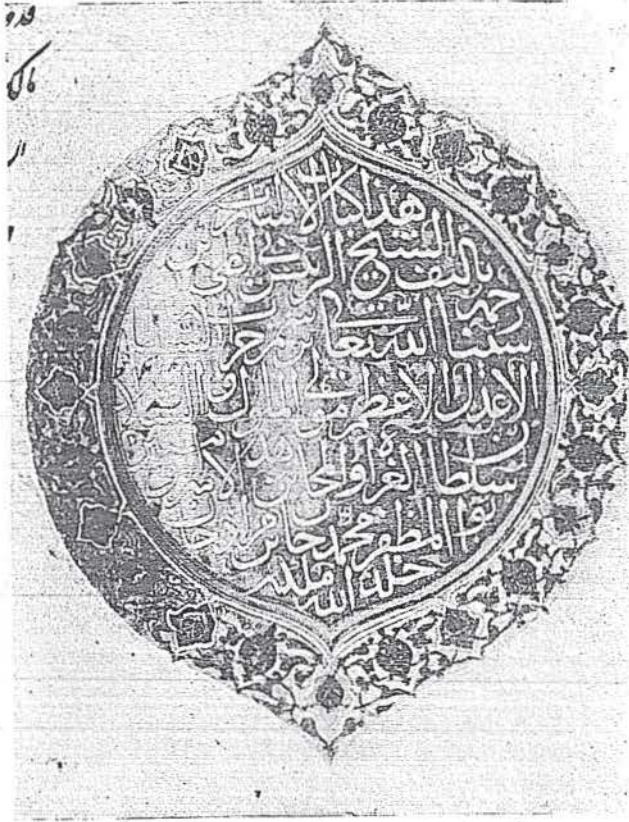
1 et 2 — Zahriyye du kitabüs Şifa d'Avicenne, copié et anuminé à
Istanbul, pour la bibliothéque personnelle du Sultan Mehmed le
Conquérrant. Bibl. Köprülü, No. 894.

(Resim : 4)

4 — İbni Sina'nın Fatih'in okuması için istinsah edilmiş Kanun'unun zahriyesi. Yeniçami K., Turhanvalde K., N. 265

4 — Zahriyye du Kanun d'Avicenne, copié pour Fatih.
Bibl. Yenicami Turhanvalde, No. 265.

(Resim : 5)

5 — Ayasofya K., N. 2382 de Fatih Sultan Mehmed'in okuması için yazdırılmış ve tezhiplenmiş İbni Sina'nın Kitâbü'l İşarat'ı zahriyesi

5 — Zahriyye du kitâbü'l işarât d'Avicenne copié et enluminé pour Fatih. Bibl. Sainte - Sophie, No. 2382.